

застосування сучасних модифікаційних освітніх пропозицій. Слід відмітити, що в цьому напрямку відчувалися неабиякі труднощі: не вистачало приміщень, підручників, відповідного наочного приладдя та методичного забезпечення, а найголовніше – бракувало педагогічних кадрів, до того ж певна частина викладачів не мала відповідної професійної підготовки.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Антология педагогической мысли УССР /Сост. Н.П.Калениченко. – М., 1987.
2. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у XX столітті: монографія / Л. Д. Березівська. – К.: Богданова А.М., 2008. – 406 с.
3. Гунчак Т. Україна : перша половина XX століття : Нариси політичної історії. – К. : Либідь, 1993. – 288 с.
4. Державний архів Кіровоградської області. Ф. 369, Оп. 1. – Спр. 1, Спр. 38.
5. Державний архів Кіровоградської області. Ф. 56, Оп. 1. – Спр. 18.
6. Державний архів Кіровоградської області. Ф. 61, Оп. 1. – Спр. 1.

7. Калініченко Н.А. Трудова підготовка учнів сільської школи в Україні (друга половина XIX – XX століття) : Монографія. – Кіровоград: Поліграфічно-видавничий центр ТОВ « Імекс ЛТД », 2007.–744с.

8. Майборода В. Концепція шляхів демократизації управління освітою в Україні // Концепт, засади демократизації та реформування освіти в Україні. – К., 1997. – С.42 – 58.

9. Медвідь Л.А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні. Навч. Посіб. – К.: Вікар, 2003. – 335 с.

10. Сірополко С. Історія освіти в Україні. – К., 2001. – 912 с.

11. Систематический свод постановлений Елисаветградского уездного земского собрания за 1865-1895 годы. Сост. Е. И. Борисов. – Елисаветград, 1895. – 247.

12. Усатенко Т. Українська національна школа: минуле і майбутнє. Українознавчий вимір.— К. : Наукова думка, 2003. – С.150 – 164.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Філоненко Оксана Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки КДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: дослідження розвитку освіти й педагогічної думки в центральному регіоні України у XX столітті.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

Людмила ЦАРЬОВА (Кіровоград)

У статті розглядаються деякі аспекти формування естетичної культури особистості, звертається увага на визначення структурних елементів естетичної культури як умову ефективної організації процесу естетичного виховання школярів.

В статье рассматриваются некоторые аспекты формирования эстетической культуры личности, обращается внимание на определение структурных элементов эстетической культуры как условие эффективной организации процесса эстетического воспитания школьников

Ключові слова: естетичне виховання, естетична культура особистості, естетична свідомість, естетична діяльність.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства відбуваються значні зміни в соціально-економічній, культурній сферах життя України, що обумовлюють необхідність зміни пріоритетів, переоцінки цінностей, вироблення нової парадигми поведінки її громадян. Оновлення системи цінностей, яка забезпечує стійкість людини та здатність адекватно і своєчасно реагувати на нові ситуації сучасного мінливого світу, можливе лише при творчій позиції людини. Прерогатива у переосмисленні людиною цінностей та потреб на творчій основі належить естетичній культурі, формування якої здійснюється в процесі естетичного виховання.

Організація естетичного виховання школярів виступає одним з важливих напрямків роботи сучасного вчителя, грамотна

реалізація завдань якого неможлива без виокремлення та усвідомлення структурних частин естетичної культури особистості.

Аналіз останніх досліджень. Різні підходи до естетичного виховання школярів розглядали Гончаров І. Ф., Кушаєв Н. А., Ліхачьов Б. Т., Неменський Б. М., Печко Л. П., Таборідзе М. Д., Шуртаков Т. В.; до вивчення естетичної культури особистості зверталися Каган М. С., Комарова А. І., Лабковська Г. С., Шингаров Г. Х.; проблеми естетичної свідомості досліджували Гольдентріхт С. С., Гальперін М. П., Киященко М. І., Мазепа В. І., Хацкевич Д. Х.; окремі аспекти естетичного ставлення вивчали Апресян Г. З., Буров О. І., Джидарьян А.І., Лейзеров М.Л., Столович Л.Н. та інші. Проблеми визначення структури естетичної культури в контексті організації естетичного виховання в науковій літературі не приділялось належної уваги, що й обумовило завдання цієї статті.

Постановка завдання. Визначення складових естетичної культури особистості як умови ефективної організації процесу естетичного виховання школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Естетичне виховання в сучасній науковій літературі розглядається як цілеспрямований процес формування естетичної культури особистості. Естетична культура особистості залежить від естетичної культури суспільства

та передбачає оволодіння людини через естетичну діяльність системою естетичних ставлень та цінностей, які склались у суспільстві [8, 169]. Естетики вважають, що естетичне ставлення та естетичні цінності поєднуються в естетичній свідомості.

Досліджуючи естетичну свідомість, С. С. Гольдентріхт, М. Л. Лейзеров, Л. Н. Столович, звертають увагу на те, що до її складу, окрім естетичного сприйняття, естетичного смаку, естетичної потреби, естетичного почуття, входять ще й художньо-творчі здібності, художньо-образне мислення; художньо-естетична діяльність. Вони зумовлюють естетичний аспект всіх видів діяльності людини – «виконавчої діяльності, творчої діяльності зі створення творів мистецтва та інших естетичних цінностей» [7, 10]. Таким чином, підкреслюється як загальноестетичний, так і художній аспекти естетичної діяльності людини, що буде братись нами до уваги при розгляді різних складових естетичної культури.

Естетична свідомість вважається вагомою складовою естетичної культури особистості, до якої входять естетичне сприйняття, естетичний ідеал, естетичний смак тощо. Естетична свідомість особистості відображає естетичну свідомість як форму суспільної свідомості, через яку виявляється естетичне відношення – «особливе практично-духовне відношення людини до специфічних природних, соціальних і культурних цінностей, сприйняття і творення яких дає вищу духовну насолоду» [7, 271]. Завдяки естетичному відношенню людина відкриває й пізнає об'єктивні закони дійсності, творчості, створює за ними свій предметний і духовний світ, збагачує естетичний досвід. Удосконалюючись, цей досвід набуває форми естетичної культури.

Розглядаючи різні рівні естетичної свідомості, Г. З. Апресян звертає увагу на те, що в результаті естетичного сприйняття у людини формується естетичне ставлення з виокремленням естетики природи, естетики праці та виробництва (дизайн, технічна естетика), професійного та самодіяльного мистецтва; естетики побуту та поведінки; естетики спорту [9, 37].

Характер естетичного ставлення людини до дійсності зумовлює своєрідність естетичної цінності, яка опирається на естетичні ідеали, зорієнтована на чуттєве пізнання та оцінку об'єктів дійсності. Естетична цінність властива «предметам та явищам природи; людині; речам, створеним людиною; продуктам духовної діяльності; творам мистецтва» [8, 392]. В залежності від об'єктів пізнання у

людини, як зазначає А. І. Комарова, може формуватись естетична чи художня свідомість. Та незалежно від об'єктів сприйняття чуттєве пізнання передбачає диференціацію основних естетичних дефініцій – прекрасного, потворного, піднесеного, низького, трагічного, комічного, героїчного, антигероїчного, прозаїчного, поетичного тощо.

Л. Н. Столович наголошував на великому значенні естетичної цінності для «пізнання світу та самопізнання, для виховання та самовиховання, для ціннісної орієнтації, для комунікації», «для насолоди», як «стимул творчої активності» [6, 24]. Визначаючи естетичну цінність, науковець особливу увагу приділяє її складовій – «художній цінності», основним критерієм якої є відповідність форми твору мистецтва його змісту. Л. Н. Столович підкреслював ціннісний і неціннісний аспекти поняття «мистецтво», оскільки «тільки у своєму ціннісному потенціалі «мистецтво» означає творчу діяльність, яка створює художню цінність» [6, 56]. «Краса мистецтва, його художня цінність, – констатував Л. Н. Столович, – складається з різноманітних проявів естетичної цінності, тут і краса життя, і краса вільної творчої праці та її творів, і краса правди, і краса почуття, і краса ідеалу, і нарешті краса гармонії, яка поєднує всі елементи матеріальної та культурної структури твору в одне ціле» [6, 62].

Пов'язуючи естетичну цінність з художньою, Л. Н. Столович стверджував, що «художній твір виступає у своїй якісній специфіці як особливий вид цінності – художня цінність». Сприйняття її неможливо без «художньо-оціночної діяльності людини» [6, 24]. Проблема естетичної та художньої цінності – одна з найважливіших в естетиці, але вона складає не тільки теоретичний інтерес. Від того, як трактується естетична цінність, залежить спрямованість естетичного ставлення та його формування у процесі естетичного виховання.

Розглядаючи естетичну свідомість у взаємозв'язку споглядання, сприйняття, переживання, емоцій, почуття, задоволення, Г. З. Апресян звертає увагу на емоційність як важливу складову механізму формування естетичної свідомості. Емоційність характеризується специфічною пам'яттю на естетичне (прекрасне, виразне тощо), яка містить «досвід сприйняття, переживання й втілення естетичного в активній творчій діяльності» [9, 31]. Враховуючи важливість емоційно-почуттєвих, оціночних, естетичних відношень, їх реалізації у поведінці, Л. П. Печко надавала пріоритету в формуванні естетичної свідомості естетичним почуттям, які відповідають естетичним ідеалам та

цінностям, відображаються в естетичній оцінці, естетичних судженнях та естетичних смаках.

Іншим структурним елементом механізму формування естетичної свідомості Г. З. Апресян вважав уяву, яка віддзеркалює ступінь духовності особистості, особливо її естетичної, зокрема художньої культури, і має об'єктивний характер. До об'єктивних обставин активізації уяви Г. З. Апресян відносив певну ідеологію, яка змінює естетичну свідомість, розвивається за своїми законами, але чутлива до впливів «як різних форм суспільної свідомості, так і всього матеріально-виробничого життя суспільства, переважаючих у ньому економічних, соціальних та політичних стосунків» [9, 35]. За участю уяви в людини формується певне естетичне відношення.

У визначенні естетичного відношення особистості Л. П. Печко особливої уваги надавала естетичним потребам та естетичним уподобанням. О. О. Беляєв вважає, що естетична потреба виявляє «зацікавленість людини в естетичних цінностях» та виступає вихідним моментом «освоєння і створення естетичного людиною в різних формах діяльності» [8, 266]. Естетичні потреби, на думку І. А. Джидарьян, характеризуються предметністю, динамічністю, вмотивованістю [2, 22]. Розвиток естетичних потреб, як і всієї естетичної культури, триває все життя людини.

Естетичні потреби завдяки естетичному сприйняттю світу та перетворенню його за законами краси, сприяють творчому розвитку особистості, вдосконаленню людини, на чому ґрунтується естетична культура особистості. В. І. Мазепа вважав естетичне сприйняття «способом ставлення до світу, який базується на змісті та цінностях, що були набуті родом» [10, 79]. Належне естетичне виховання призводить до розвитку естетичного сприйняття та зростання його значення у духовному житті людини. Естетичне сприйняття супроводжується естетичним переживанням та спогляданням, опирається на художнє сприйняття - вид естетичної діяльності з цілеспрямованого й цілісного сприйняття творів мистецтва як естетичної цінності.

Як уже зазначалось, важливою складовою естетичної культури, яка відображається на естетичній свідомості та естетичній діяльності людини, є естетичне почуття. Воно впливає на формування естетичних смаків та ідеалів, знаходить відображення в естетичному пізнанні й оцінці. П. М. Якобсон естетичні почуття називав особливими почуттями задоволення, які людина відчуває під час сприйняття прекрасного у дійсності та творах

мистецтва. Естетичні почуття суспільно обумовлені та включають у себе переживання відповідності й невідповідності об'єкта естетичного сприйняття суспільним нормам прекрасного, які людина засвоює протягом свого життя. Естетичне почуття є ознакою розвиненого естетичного сприйняття, суттєвим критерієм сформованості естетичної культури особистості, який знаходить відбиття в естетичній оцінці та естетичних судженнях.

Л. Н. Столовіч, аналізуючи процес формування естетичної свідомості, зазначав, що «сприйняття та переживання прекрасного й потворного, піднесеного і низького, трагічного та комічного являє собою не просто пізнання, але й неодмінно оцінку певних властивостей дійсності та мистецтва». Оціночне ставлення, на думку науковця, має місце як у висловах людини, що сприйняла будь-який об'єкт дійсності, так і у творі мистецтва, який включає в себе «оціночне ставлення до дійсності, що відображається» [6, 24]. Естетична оцінка та естетичне судження тісно пов'язані з естетичним смаком.

Особливе місце розробка проблеми естетичного смаку займає в естетиці І. Канта, який тлумачив смак як здатність людини інтуїтивно відчувати прекрасне, як «незацікавлений інтерес», позбавлений будь-яких утилітарних домагань та суджень розуму, що стосується переживань задоволення. Сучасні естетики визначають естетичний смак як «здатність людини до почуття задоволення і незадоволення, диференційованого сприйняття й оцінки різних естетичних об'єктів», виявлення прекрасного, потворного, естетичного, неестетичного у дійсності та мистецтві [8, 42]. Естетичний смак стосовно творів мистецтва виявляється в художньому смаку.

Важливим виявом естетичної свідомості та елементом естетичної діяльності вважається естетичне пізнання. Слід зазначити, що це поняття недостатньо вивчено. У словниках швидше можна знайти визначення поняття «пізнання». Переважна більшість науковців погоджується з визначенням пізнання як особливого виду діяльності з отримання та оновлення знань; окремо виділяється комунікативна природа пізнання, яка ґрунтується на створенні знаково-символічних систем, опосередкованих взаємодією людини зі світом; у визначенні підкреслюється взаємозв'язок пізнання і творчості.

Здійснюючись через естетичне пізнання та естетичну оцінку предметів, явищ та дій відповідно до естетичного ідеалу, зазначає А. І. Комарова, естетична свідомість «відіграє мотиваційну роль, надихаючи людину» на естетичну діяльність [3, 39]. Л. П. Печко

розкриває сутність естетичної діяльності через поняття «естетичне сприйняття», «естетична оцінка», «рефлексія», «співтворчість». Д. М. Джола, Д. Х. Хацкевич, А. Б. Щербо наголошують на важливості такої складової естетичної діяльності, як творчість, здібності до якої важливо розвивати у праці, спілкуванні з природою, людьми, під час сприйняття творів різних видів мистецтва.

С. С. Гольдентрихт та М. П. Гальперін у результаті вивчення естетичної свідомості прийшли до висновку, що різновидом естетичної діяльності виступає «художня творчість» [1, 60]. Художню творчість слід розглядати як процес і результат створення нових естетичних цінностей. При цьому художня творчість може бути притаманна будь-яким видам людської діяльності, а не лише художньої діяльності.

Художня ж діяльність виступає складовою художньої культури. «Художньою культурою, – писав В.І.Мазепа, – називається не тільки здатність людини до глибокого сприйняття мистецтва, але і ступінь впливу мистецтва на соціальну активність самої людини» [10, 78]. Інші естетики переважно ширше розглядають це поняття, визначаючи «художню культуру» через сукупність художніх цінностей, а також історично визначеною системою виробництва та функціонування цих цінностей. Вони відносять до художніх цінностей успадковані художні цінності; художні цінності даної епохи; норми та «технології», канонізовані у «священних зразках», осмислені та представлені у методі художньої творчості; групи творців художніх цінностей; здатну оцінити мистецтво публіку; систему естетичних цінностей, яка забезпечує розуміння мистецтва [8, 168]. Художня культура спонукає до розвитку естетичного сприйняття людей і завжди пов'язана з художньою творчістю.

Оптимальне відношення між художньою та естетичною культурою передбачає розвиток у суспільстві естетичних потреб і високого потенціалу художньої культури, яка покликана задовольнити їх. Науковці розрізняють два види проявів естетичної культури особистості: зовнішній та внутрішній. Зовнішній прояв свідчить про вміння «спілкуватись, робити правильний вибір естетичних предметів та художніх явищ, грамотно розмовляти й писати». Внутрішній прояв естетичної культури особистості виявляється у «вчинках, висловах, смаках, судженнях, почуттях, творчій діяльності, тощо» [4, 13].

До основних педагогічних та психологічних важилів формування естетичної культури особистості А. І. Комарова віднесла «естетичне пізнання, естетичне ставлення, естетичну потребу, сприйняття й уяву» [3, 67].

Показниками ефективності формування естетичної культури особистості Л. П. Печко вважає гуманістичну зорієнтованість, естетичну спрямованість; естетичну освіченість; сприйнятливість до естетичних об'єктів, природного середовища, життя людини; здатність оцінювати естетичні й художні предмети і явища; здатність до естетичного самопізнання [4, 20].

Висновки. Таким чином, організація процесу естетичного виховання передбачає врахування складових естетичної культури. Естетична культура особистості містить системотворчі елементи, що складають естетичну свідомість (естетичні відношення, систему естетичних цінностей), та функціональні – естетичну діяльність. Естетичне відношення характеризується наявністю в особистості сформованих естетичних потреб, естетичного почуття, здатності до естетичного сприйняття та естетичної оцінки, які базуються на естетичних нормах, естетичних ідеалах, естетичних смаках.

Перспективи подальших розвідок. Перспективами вивчення проблеми є вивчення психологічних механізмів формування естетичної свідомості, з'ясування особливостей організації процесу формування окремих складових естетичної культури особистості у процесі естетичного виховання школярів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гольдентрихт С. С., Гальперін М. П. Специфика эстетического сознания / С. С. Гольдентрихт, М. П. Гальперин. – М.: Высшая школа, 1974. – 103 с.
2. Джидарьян И. А. Эстетическая потребность / И. А. Джидарьян. – М.: Издательство «Наука», 1976. – 192 с.
3. Комарова А. И. Эстетическая культура личности / А. И. Комарова. – К.: Вища школа, 1988. – 150 с.
4. Печко Л. П. Эстетическая культура и воспитание человека / Л. П. Печко. – М.: ВНИИ ИТ и КИР МК СССР, 1991. – 102 с.
5. Современные концепции эстетического воспитания / Отв. ред. Н. И. Киященко. – М.: ИФРАН, 1998. – 313 с.
6. Столович Л. Н. Эстетическая и художественная ценность: сущность, специфика, соотношение / Л. Н. Столович. – М.: Знание, 1983. – 64 с.
7. Философский словарь / За ред. В. И. Шинкарука. – К.: Абрис, 2002. – 744 с.
8. Эстетика: Словарь / Под общ. ред. А. А. Беляева и др. – М.: Политиздат, 1989. – 447 с.
9. Эстетическое сознание и процесс его формирования / Под ред. Н. И. Киященко, Н. Л. Лейзерова. – М.: Искусство, 1981. – 255 с.
10. Эстетическое сознание и художественная культура / Под ред. В. И. Мазепа. – К.: Наукова думка, 1983. – 293 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Царьова Людмила Василівна – аспірант кафедри педагогіки початкової освіти та соціальної педагогіки, асистент кафедри іноземної філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: актуальні проблеми педагогіки, формування естетичної культури особистості.